

שמות פרק ד: ויהי בדרך במלון ויפגשוהו ה' ויבקש המיתו – על מה נענש משה – שתי גישות

(יט) ויאמר ה' אל משה במדן לך שב מצרים כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשי. (כ) ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכבם על החמר וישב ארצה מצרים ויקח משה את מטה האלהים בידו. (כא) ויאמר ה' אל משה בלכתך לשוב מצרימה ראה כל המפתים אשר שמתי בך ועשיתם לפני פרעה ואני אחזק את לבו ולא ישלח את העם. (כב) ואמרת אל פרעה פה אמר ה' בני בכרי ישראל. (כג) ואמר אליך שלח את בני ועבדני ותמאן לשלחו הנה אנכי הרג את בנך בכרך. (כד) ויהי בדרך במלון ויפגשוהו ה' ויבקש המיתו. (כה) ותקח צפרה צר ותכרת את ערלת בנה ותגע לרגליו ותאמר כי חתן דמים אתה לי. (כו) וירף מפניו אז אמרה חתן דמים למולת.

שאלות

1. את מי בקש ה' להמית? למה – מה היה החטא?
2. איך צפורה ידעה מה הפתרון לבעיה?
3. למה דווקא צפורה מלה?
4. פסוק כא – על מה מדבר? למה פתאום ה' מצווה את משה שוב? ולמה מדבר כבר על מכת בכורות?

גישה 1: . העונש בא על עיכוב בקיום מצוות מילה

רש"י שמות ד': כ"ד-כ"ו

(כד) ויבקש המיתו - המלאך למשה, לפי שלא מל את אליעזר בנו, ועל שנתרשל נענש מיתה. תניא אמר רבי יוסי חס ושלום לא נתרשל, אלא אמר אמול ואצא לדרך, סכנה היא לתינוק עד שלשה ימים, אמול ואשה שלשה ימים, הקדוש ברוך הוא צוני (שמות ד': י"ט) לך שוב מצרים. ומפני מה נענש, לפי שנתעסק במלון תחלה.

מכילתא יתרו

את שני בניה וגוי נכריה, ר' יהושע אומר, ארץ נכריה היתה לו ודאי. ר' אלעזר המודעי אומר, בארץ נכריה [נכר יה]. אמר משה, הואיל וכל העולם עובדי עבודה זרה, אני אעבוד למי שאמר והיה העולם. שבשעה שאמר משה ליתרו, תן לי צפורה בתך לאשה, אמר לו יתרו, קבל עליך דבר זה שאומר לך ואני נותנה לך לאשה, אמר לו מהו, אמר לו בן שיהיה לך תחלה יהיה לעבודה זרה, מכאן ואילך לשם שמים, וקבל עליו. אמר לו השבע לי, וישבע לו, שני (שמות ב': כ"א) ויואל משה. אין אלה אלא לשון שבועה שני (שמואל א' י"ד: כ"ד) ויואל שאול את העם לאמר, וכתוב (מלכים ב' ה': כ"ג) ויאמר נעמן הואל וקח ככרים. לפיכך הקדים המלאך להרוג את משה, מיד ותקח צפורה צר ותכרות את ערלת בנה וגוי

מסכת בבא בתרא ק"ט

אמר רבי אלעזר: לעולם ידבק אדם בטובים, שהרי משה שנשא בת יתרו יצא ממנו יהונתן, אהרן שנשא בת עמינדב יצא ממנו פנחס.

שופטים י"ח: ל'-ל"א

ויקומו להם בני-דן, את-הפסל; ויהונתן בן-גרשם בן-מ'שה הוא ובניו, היו כהנים לשבט הדני, עד-יום, גלות הארץ. לא וישימו להם, את-פסל מיכה אשר עשה, כל-ימי היות בית-האלהים, בשלה.

עדיין קשה:

1. למה עונש כל כך חמור?
2. למה דווקא צפורה ביצעה את המילה?

המדרש מתאר את הזהות הדתית של יתרו. מה לדעתכם היתה הזהות הדתית של צפורה?

מה קרה בסיפור זה? שימו לב לאותיות הקטנות.

שד"ל שמות ד': כ"ג (ר' שמואל דוד לוצאטו, שד"ל איטליה 1800-1865)

מה דעת שד"ל על צפורה?
מיצאו תמיכה לשיטה
שצפורה אשמה בהחלטה לא
למול את הבן בזמן מן
הפסוק הסמוך לסיפור:
"וַאֲמַר אֱלִיף שְׁלַח אֶת בְּנֵי
יִזְעָבֵד נִי וְתַמָּאן לְשַׁלְּחוֹ הַנָּה
אֲנִכִּי הֲרַג אֶת בְּנֵד בְּכַרְדָּ."

ואשר אני אחזה לי כי הנה משה אמר ליתרו (למעלה י"ח) ואראה העודם חיים, מוכח
מזה שלא הגיד לו דבר משליחות ה', רק אמר כי נכסף לראות בית אביו, א"כ בהולכו
עמו את אשתו ואת בניו, שלא ידעו דבר מענין השליחות, אין ספק כי אשתו ובנו הגדול
כשיראו, שילך לפני מלך מצרים לדבר לו לשלח את ישראל, יניאו את לבו ויעכבוהו
מעשות שליחותו מיראתם שמא פרעה ימיתהו, וה' ידע זאת ורע בעיניו על שהוליד
אשתו ובניו עמו, ובפרט כי משה כבר נפתה אחר עצת אשתו והיה שומע לעצתה יותר מן
הראוי, כי איחר מילת בנו אחר עבור שמונת ימים, שאם היה בתוך שמונת ימים
ללידתו, לא ייתכן שתצא אשתו עמו לדרך, א"כ נראה ששמע בקולה למול אותו בן י"ג
שנה כמשפט הישמעאלים והמדינים... ולהיות כי עדיין קרובים היו למדין, חזרה צפורה
עם בניה לבית אביה, ומשה הלך לבדו, וזה היה רצון האל, כדי שלא יהיה למשה מעכב
לעשות שליחותו. וזה טעם אחר שלוחיה (למטה י"ח ב'), כי כאן שילח אותה והלכה אל
בית אביה.

רס"ג (ר' סעדיה גאון, מצרים 882-942)

(מובא בר' יונה אבן ג'נאח ספר השורשים "שלח") ויש מי שאמר באחר שלוחיה - אחר
ששלחה אל בית אביה, אמרו שמה שאמר הכתוב ויקח משה את אשתו ואת בניו
וירכיבם על החמור, ראוי שיהיה סמוך לו וישלחה אל בית אביה ואחר כן וישב ארצה
מצרים. אמר ולא היה משה עמה כשארע בעת שעכבה מילת אליעזר

(רס"ג מובא בר' אברהם בן הרמב"ם שמות ד': כ"ד) ופגע בהם יום שמיני בתוך הדרך
בחזרתה למדין והתרשלה מן המילה בשגיאה או שחשבה שמותר לעכב מפני שהיה
בדרך

ר' בחיי שמות ב': כ"א (ר' בחיי בן אשר אבן חלואה, סראגוסה, 1255-1340)

ויואל משה - מה ראה משה ליטפל ביתרו עובד ע"ג? אלא היה משה בורח מפני פרעה
ומתירא ממנו שמא יגלגל עלילות בכל מקום שהוא כדי שיהרגוהו, ועל כן הלך להתחתן
עם אחד הכהנים שהם כומרים לע"ג, מפני שהיו כל נכסיהם בני חורין אין למלך עליהם
שום נגישה ולא שום תביעה, כענין שכתוב: "רק אדמת הכהנים לבדם לא היתה
לפרעה" וכתוב: "כי חק לכהנים מאת פרעה, ועל כן רצה להתחתן עם אחד מהם,
ושישא בתו אחר שנתגייר. ומה שבחר יתרו מן הכהנים, מפני שהיו לו בנות רבות, כדי
שיעשה לו זו וירצו בו לאלתר ולא ידקדקו עמו, ומזה אמר "ולכהן מדין שבע בנות"
(פסוק טז), כי מה צורך להזכיר שהיו לו שבע בנות, אלא שמן הטעם הזה רצה להטפל
במקום ההוא, ורצה להשבע להם בדבר, שכן דרשו רז"ל (שמו"ר א, מ) "ויואל משה",
אין אלה אלא שבועה, כך שמעתי מפי הרב רבי דן ז"ל.

1. לפי רס"ג, למה דווקא
צפורה ביצעה את
המילה?
2. לפי רס"ג, ויבקש
להמיתו - את מי?
3. איזו תמיכה יש לפירוש
רס"ג מן הפסוק הזה: (כ)
וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת אִשְׁתּוֹ
וְאֶת בְּנָיו וַיִּרְכָּבֵם עַל
הַחֲמֹר וַיֵּשֶׁב אֶרְצָה
מִצְרַיִם.

לפי דעה זאת שמייחסת
לצפורה אופי די שלילי, איך
ר' בחיי מסביר את החלטת
משה להתחתן איתה?

גישה 2: . העונש בא על עיכוב בקיום שליחות ה' להוציא את בני מצרים

רשב"ם שמות ד': י"ד, כ"ד-כ"ו (ר' שמואל בן מאיר, צרפת, 1085-1174)

(יד) ויחר אף י"י במשה - וחרון אף עשה רושם לפי הפשט כאמור לפנינו ויפגשו י"י ויבקש המיתו, כשפירשתי אצל יעקב כשנעשה צולע על ירכו. (רשב"ם על בראשית פרק לב) ומה שלקה יעקב ונצלע לפי שהקב"ה הבטיחו והוא היה בורח. וכן מצינו בכל ההולכים בדרך שלא ברצון הקב"ה או ממאנים ללכת שנענשו במשה כתיב שלח נא ביד תשלח ויחר אף ה' במשה. ולפי הדרש אע"פ שאמרו חכמים בכ"מ חרון אף עושה רושם וכאן מה רושם יש הלא אהרן אחיד הלוי עתיד הוא להיות לוי ואתה כהן ועכשיו הוא יהיה כהן ואתה לוי. אך לפי הפשט לפי שהיה מתעצל ללכת כתב ויהי בדרך במלון ויפגשו ה' ויבקש המיתו. וכן ביונה שנבלע במעי הדגה. וכן בבלעם ויחר אף אלהים כי הולך הוא ונעשה חיגר כדכתיב ותלחץ רגל בלעם. וילך שפי חיגר כמו ושפו עצמותיו (כד) ויפגשו ה' - המלאך. כי היה מתעצל בהליכתו ומולך אשתו ובניו.

מדרש אגדה שמות ד': כ"ד

ויהי בדרך במלון. אם דרך למה מלון, אלא מלמד שהיה משה נכנס ויצא ממלון לדרך, ומדרך למלון, והיה מהרהר בדעתו ואומר אם ילך למצרים לגאול את ישראל אם לאו, לפי שהיה מהרהר בדעתו אם אומר הגיע זמן הגאולה, יאמרו בודאי אנו יודעין שהקב"ה אמר שיהא השעבוד ארבע מאות שנה, ועדיין אין עת הגאולה. ואם אומר להקב"ה אנה אני הולך שהרי עדיין לא הגיע ארבע מאות שנה, [י?] כעס עליו הקדוש ברוך הוא.

צורו המור שמות ד': כ"ד-כ"ה (אברהם סבע, ספרד, 1440-1508)

(כד) ויהי בדרך במלון ויפגשו ה' ויבקש המיתו. אולי שרצה להענישו לפי שלא נזדרז למצות כהוגן ולקח אשתו עמו. ולכן כשמשה הרגיש בדבר פירש ממנה. וזהו מאמר רז"ל משה פירש מאשתו מדעתו. ועזבה במלון והלך לדרכו ושלחה לבית אביה. והעד ויקח יתרו חותן משה את צפורה וגוי.

(כה) ותקח צפורה צור למול בנה. וזה לאות שלא היה משה שם. כי אין זה מעשה אשה כי משה צוה עליה לעשות. זה חתן דמים אתה לי. כאשה שמפייסת ומשחקת את בנה הקטן וקוראה לו בעלי וחתני ואבי.

חזקוני שמות ד': כ"ד-כ"ו (חזקיה בן מנחם, צרפת, מאה ה' 13)

(כה) ותגע לרגליו של הילד זו המילה, כמו לא עשה את רגליו. וצריך לסרס את המקרא ותקח צפורה צר ותגע הצר לרגליו של ילד ותכרות את ערלת בנה. ד"א השליכה המילה לרגליו של מלאך להיות במקום קרבן והועיל וכן מצינו בגדעון ומנוח שהקריבו קרבן לפני המלאך. ד"א לרגליו של משה כי בדם המצוה יסתלק לו הנגף כמו שמצינו במצרים שדם הפסח לא היה נותן המשחית לבא.

אבן עזרא שמות ד': כ"ו (ר' אברהם אבן עזרא, אנדאלוסיה 1090-1164)

(כו) וירף - דמים בלשון הקדש על ב' ענינים. האחד שפיכות דמים. כמו איש דמים אתה לי. והמפרש שהוא חיים איננו לשון. והשני לשון רבים מדם ממש כמו בדמך חיי והנה אמרה בראותה שסר החולי ממשה אין אתה בני חתן דמים שהוא מענין הריגה. רק אתה חתן מתבוסס בדם המילה. ומולות שם דבר. והנה על ל' רבים בעבור דמים:

ספר הגלוי לר"י קמחי (עמ' 68-69) (1105-1170 - אנדאלוסיה)

וכאשר נראה לו הא-ל וחזר ליתרו חתנו, היה מתרשל משליחו, כי אמ' בלבו שמא לעתים רחוקות תהיה הנבואה זו, עד שאמ' לו לך שוב מצרימה. ולקח אשתו ובניו עמו כי אמ' שמא תתאחר הגאולה ותהיה ביתי עמי. וכאשר ראה הא-ל כי נתעצל בשליחותו והיה מוליד אשתו ובניו ויאמרו ישראל לא בא זה להוציאנו כי אם לגור בארץ, חזר ואמ' "לך ואמרת אל פרעה בני בכורי ישראל ואומר אליך שלח את בניי" - ממצרים, ולך אל פרעה בשליחותי, "ותמאן לשלחו" - ואתה ממאן ללכת בשליחותי לשלחם ממצרים, ותלך בקושי, "הנה אנכי הורג" גרשם שהוא "בנך בכורך". וזהו ויהי בדרך במלון ויפגשו ה' ויבקש המיתו, ויפגשו נופל על הנזכר למעלה את בנך בכורך.

היתרון הגדול בגישה זאת שמפורש בכתוב שה' כעס על משה.

עדיין קשה:

- למה דווקא צפורה?
- למה הפתרון הוא מילה?

מהם שלשת הפירושים שחזקוני מציע ל"ותגע לרגליו"?

השווה בין פירוש המילה "דמים" בדברי צפורה הראשונים - "כי חתן דמים אתה לי" לדבריה האחרונים - "חתן דמים למולות"?

איזה קשר יש לפי ר"י קמחי בין פסוק כ"ג לסיפור במלון?